

BONFINI-KÖDEXTÖREDÉK A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBAN.

Antonio BONFINI 1486 végén került MÁTYÁS király bécsi udvarába. A király megbízásából megkezdett terjedelmes művét, a *Rerum Ungaricarum Decades*-t nem tudta befejezni a nagy megrendelő haláláig. II. ULÁSZLÓ parancsára folytatta s csak 1496 körül végezte be azt. Művét azonban már az 1494. és 1495. években tisztázzák. II. ULÁSZLÓ ezen évekből való számadáskönyvei szerint a király parancsára többször utalnak ki pénzt BONFINI scriptorának és vesznek iróhártját kifejezetten e célra.¹

II. ULÁSZLÓ JÁNOST, a könyvmásolót, hű familiarisát, «qui Historiam Hungaricam ab Antonio BONFINIO editam, fideliter descripsit» családjával együtt nemesi rangra emeli és neki címert adományoz (év nélk., a kassai prémontrei rendház II. ULÁSZLÓ korabeli formuláskönyve 99a. l.).² Merész állítása CSONTOSI JÁNOSNAK, hogy II. ULÁSZLÓ fentemlített 1494. évi számadásaiban FÜLÖP, madocsaai apát, miniátornak «BONFIN munkája festéseért» 60 frt tiszteletdíj utalványoztatott ki. (Könyvszemle 1879. 148. l.)

¹ Joh. Christ. ENGEL: Geschichte des Ungrischen Reichs. I. Halle, 1797. Registrum omnium proventuum Regalium 1494—1495 stb. 91. l. Nono die Aprilis de Mandato Regio empta sunt Pergamena pro Cronica Hungarorum, quam compilat Bonfyn, pro flor. IV. — Eodem die Scriptori Anthonii Bonfyn datus est flor. I.; 94. l. Eodem die (5. Junii) Scriptori Cronice Hungarorum, famulo videlicet Dñi Anthonii Bonfyn datus est flor. I.; 122. l. (13. Julii) Pargamenum emptum est pro historia Hungarorum.; 169. l. (18. Aug.) Eodem die pro Pargameno pro cronica hungarorum scribenda dati sunt flor. VIII. — Magának Bonfininek is utalnak ki pénzt: 172. l. (30. Sept.) Eodem die Anthonio Bonfyn dati sunt fl. VIII. l. Gr. KEMÉNY József: Bonfinius élete és munkái. Új Magyar. Múzeum 1854. l. 249—50.; Dr. FÖGEL József: II. Ulászló udvartartása 77. l.

² Turul 1891. 62. l.; Magyar. Könyvszemle 1879. 147—148. l.

A számadáskönyvben (ENGEL id. h. 152. l.) szószerint ezt találjuk: «Abbati de Madocza, miniatori librorum regionum, ex commissione Regie Maiestatis in Cottu Tholnensi dati sunt flor. 60.» Egy szóval sem mondja a számadáskönyv, hogy az apát, kinek nevét talán máshonnan tudja CSONTOSI, BONFINI művét miniálta; a bejegyzés is az 1495. évi számadásokhoz tartozik.

A bevégzett, letisztázott s II. ULÁSZLÓnak ajánlott mű a század utolsó éveiben már az akkor még szét nem hordott Corvinában volt, mert a nagy cseh humanista, HASIŠTEINI LOBKOVIC Bohuslav többször kéri onnan barátjától, SCHLECHTA János kir. titkártól kölcsönképen más művekkel egyetemben BONFINI Historiáját.¹ Hogy hozzájutott-e, nem tudjuk.

BONFINI 1503 tavaszán bekövetkezett haláláig műve nem került sajtó alá s ez az oka, hogy hosszú időre feledésbe ment. Nagy terjedelme miatt nem terjedhetett kéziratban. További sorsa igazolja HELTAI Gáspárnak «*Chronica az Magyaroknac dolgairol*» Kolozsvárt, 1575-ben megjelent könyvében BONFINI munkájáról írt következő adatát: «a könyv nem volt nyomtatva, hanem csak írva; és a püspekek annakutánna kiki mind magának megíratta. De miérthogy a könyv nagy és hosszú, restelték megírni mind a könyvet. Ezért egyik egy részét írta, másik a másikat, harmadik az harmadikat: e sok darabokból annakutánna mű üdönkbe egybeszedgettük, és rendre hoztuk mind az egész könyvet nagy munkával és nagy nehezen: mert az egész könyv elveszett Bonfiniusnál és László (II. Ulászló) királynál».²

Első kiadója a besztercei szász BRENNER Márton BORNEMISSZA (Abstemius) Ferenc, főesperes, székesfehérvári kanonok közvetítésével tudta ISTVÁNFY Pál kéziratot példányát megszerezni, mely a budai eredeti példányról készült, de csak az első három decast tartalmazta. Az is tele volt hibával s több kéz írásának látszott. Ezt BRENNER az 1543-ban Bázelen kinyomatott mű előszavában úgy magyarázza, hogy valamelyik püspök parancsára titkon, lopva, részenként írták le az eredeti példányról. A BRENNER-féle csonka,

¹ FÖGEL id. mű 103 l.

² Újabb Nemzeti Könyvtár III. folyam, Pest, 1854. 69—70. hasáb.

hibás kiadás után készült a BONER Jeromos-féle első német fordítás, mely 1545-ben szintén Bázélban került sajtó alá.

RÉVAY János birtokában megvolt a IV. decas, melyről MIKSA király megbízásából 1561—62-ben TRECI Kristóf és GELEI TORDAI Zsigmond akarták kiadni BONFINI művét OPORINUS János bázeli könyvnyomtatónál. Tervüket azonban nem hajthatták végre.¹

1565-ben adta ki Kolozsvárott HELTAI Gáspár Mátyás király élettörténetét BONFINI BRENNER által kiadott III. decasából és CSÁKY Mihálynak egy igen hibás kézirati példányából, melyben már a IV. decas első hat könyve is megvolt.

1568-ban került ki OPORINUS János bázeli nyomdájából BONFINI első teljes kiadása, melyet ZSÁMBOKY (SAMBUCUS) János, MIKSA király udvari történetírója eszközölt, mint címlapja mondja, több kéziratos kódex összevetése alapján. MIKSÁHOZ intézett ajánlásából megtudjuk, hogy a IV. decas tíz könyvének kézirátát a RÉVAY család könyvtárából, az V. decas öt könyvét FORGÁCH Ferenc váradi püspöktől kapta.² — BONFINI művének további számos kiadása ezúttal nem érdekel bennünket. Ezidőszerint e legterjedelmesebb s három századon keresztül legismertebb középkori magyar történeti műnek sem eredeti kézirátát, sem a II. ULÁSZLÓ számára készült s a Corvinában elhelyezett másolatát, sem egyetlen kéziratos kódexét nem ismerjük.³

A Magy. Nemz. Múzeum kézirattára 1872. jún. 21-ike óta őriz két hártya-kódexlevelet, mint védőborítékuk felirata mutatja: ESSENWEIN A., a nürnbergi Germán Múzeum igazgatójának ajándékából, «Fragmentum codicis cuiusdam historici Hungarum quoque tangens, sec. XV. in membrana» jelzettel. — A hozzáértő szem a két levél gyűrődéseiből, a rájuk tapadt ragasztóanyagról, a helyenként nedvesség által elhomályosult írásból s széleiknek egyenetlen vágásából első pillanatra meglátja, hogy

¹ Gr. KEMÉNY József id. h. 256—7. l.

² Gr. KEMÉNY id. h.; FLEGLER S., A magy. történetírás tört. 27., 56., 77.

³ Utólag értesít dr. FÖGEL József igen tisztelt barátom, hogy a krakói hg. CZARTORYSKI könyvtárban megvan BONFINI művének egy XVI. századi, papírra irt, folio nagyságú, de nem teljes másolata.

könyvtáblából vannak kiáztatva. A gondosan simított hártylevelek (nevezzük I-nek és II-nek) mai nagysága: I. 182—186 × 252 mm. II. 165—170 × 256—258 mm. A vakvonallal keretelt írástüköré 130 × 230 mm. A sorok száma oldalanként 30. Szép, rendes, kerek, különálló betűs, olasz humanista-írása a XV. század végére vagy a XVI. elejére vall. Nyelve latin. Feltűnő gyakran használ nagy kezdőbetűt, mondatait :-tal választja el, ritkán rövidít. Egykét esetben az *ae*, de legtöbbször az *oe* helyett caudás *e-t* ír. Az I^b és II^a lapon egy-egy kis egyszerű, már egészen elhomályosult vörös caput-jel képezi egész díszét. Néhány helyütt sötétebb tintával való utánajavítás látható. Az I^a és II^b l. teljesen olvasható; az I^b l. alsó balsarka és a II^a l. egyes helyei nedvességtől az olvashatatlanságig elhomályosodtak. Az I^a l. jobb szélén újabbkori, legkésőbb XVIII. századi írással: «Caroli M. Pugna contra Tassilonem et Ungaros» széljegyzet olvasható. Az I^{a-b} levél TASZILLO bajor herceg szövetségét beszéli el az avarokkal, a hunnok rokonaival, kiktől a magyarok származtak, továbbá Nagy KÁROLY efelett támadt haragját, hadikészülődéseit s kibékülését TASZILLOVAL. A II^{a-b} levélen dagályos stilusban a *Kaga(n)* nevű magyar király székhelyének, Ó-Budának, melyet előbb Sicambriának neveztek, a gallok által történt ostroma és elfoglalása van hosszasan leírva. A szövegből kitűnik, hogy a II. nem közvetlen folytatása az I-nek. Honnan valók e bennünket közelről érdeklő szövegrészek? Stilusából humanistára, a tárgyról BONFINIUSRA következtettem. Nagy örömemre csakhamar meg is leltem BONFINI nagy műve Decas I. liber IX-ének közepe táján, egypár érdekes, alább közölt lectio varianst leszámítva, szóról-szóra egyezően a keresett két szövegrészt:

I^a l. Sibi cum eis intercessisise: Quando Bauari ab Auaribus Vnnorum Cognatis: Vnde Vngari orti sunt, progenitores — — — In refipiscentiam reuocauere homine(m). // (folytatólag II^b:) At ille facti penitentia ductus: Cum neq(ue) Sibi neq(ue) Genti fue — — — Subiret: continuo fecit. Datis cum Theodone //

A SAMBUCUS-féle 1568. évi javított kiadásban a 167—168. l. olvasható e szöveg. Ugyanezen kiadás 170—171. l. megtaláljuk a II. szövegét, melynek terjedelme a következő:

II^a: libertate donabantur. Qui in prophana Scytharum religione perfitiissent — — — Maximam Vngarorum manum in primo congressu, Gallicis agminibus ante // (folytatólag II^b):-ponit. Vt suos prius oppidani, q(uam) hostes ledere cogantur. — — — Com(m)iferatio mox Victore(m) incepsit: & q(uam)uis e Gallis pleriq(ue) cecidisse(n)t: Sup //-[plicum tamen precibus]

Szövegünk az 1568. évi kiadástól, a helyesírás és központosítás eltéréseit leszámítva, a következőkben különbözik:

I^a l. Cum *hec* legati rite narraissent;

1568 kiad.: Quum *hoc* legati stb.

Vt alienas quas Sedes Armis occuparint;

1568: ut alienas fedes, quas armis occuparint;

Quod in Seque(n)ti die;

1568: quod infrequenti die;

cum maxima parte equitatus (!);

1568: equitatus;

Tafsillonis; 1568: Taffilonis;

I^b l. & Impe-rata facturum pollicetur;

1568: & impetrata facturum pollicetur;

Tafsillo, 1568: Taffilo (még 3-szor így);

Eiusq(ue) Seruandę gratia obsides;

1568: eiusq(ue) seruandi gratia obsides;

Diuiso in partes tris (!) exercitu,

1568: diuiso in partes treis (!) exercitu;

II^a l. De(i)nde motis Castris ad Budam Veterem: Quam Sica(m)-briam prius appellabant peruentum est: Vbi *Kaga* Rex Vngarorum residebat;

1568: ubi *Chaba* rex Vngarorum residebat;

bellum q(uam) grauissimum,

1568: bellum perquam grauissimum;

II^b l. oppidani q(uam) hostes ledere;

1568: hostes cedere; Itidem, 1568: itidem.

Mind ezek közt legérdekesebb az Ó-Budán székelő magyar király nevének eltérése. Ehelyütt BONFINI összes nyomtatott kiadásában *Chaba* rex Vngarorum olvasható, míg töredékünk *Kaga* Rex Vngarorumot ír. Nagyon valószínű azonban, hogy a név utolsó *a* betűje fölül az *n*-et pótló rövidítőjel maradt el s e név *Kagâ* = *Kagan*-nak olvasandó. Megerősíti e véleményünket az, hogy az össze nem tartozó I. és II. levél közé eső, kimaradt szövegrészben egyszer, sőt a I-es szövege előtt is kevéssel elő-

fordul e név BONFINIUSnál s itt a nyomtatott kiadások is *Chacann*, *Cachan* és *Chagan*-nak írják a hunn, igazábban avar király nevét, helyesebben címét:

1543. kiad. 135. l. de *Chacanno* Vnnorum rege;
 " " 137. l. locus ubi *Cachan* rex sibi regiam habere solebat.
 1568. kiad. 166. l. de *Chacanno* Vnnorum rege;
 " " 168. l. locut ubi *Cachan* rex sibi regiam habere solebat.
 1771. kiad. 141. l. ubi *Chagan* Rex sibi Regiam habere solebat stb. stb.

BONFINI szerint a hunnok utódainak, a magyaroknak visszaterése (reditus, Dec. I. liber IX. legelején), azaz a honfoglalás 744(!)-ben történt. De kimutatható forrásaiban:¹ EGINHARD: *Vita Caroli Magni*-jában és az egy közös szövegre visszavezethető frank évkönyvekben olvasott Nagy Károlynak a hunnokkal össze-zavart avarok ellen folytatott harcairól is a 796., 797. és 805. évek alatt. Ő már most ezen pannoniai avarokat a szerinte 744-ben Pannoniába költöző magyarokkal azonosítja. A fentemlített forrásokban az avarok fejedelmének címe legtöbbször helyesen: *Cagan*, *Chagan*, *Cagam*, *Caganus*, *Chaganus*, *Cacanus* vagy *Capcanus* és *Cappanus*.² BONFINI ezt személynévnek veszi s megteszi hunn,

¹ Nem egész helyesen HELMÁR Ágost: Bonfiniusnak mint történetírónak jellemzése és műve kútfőinek kimutatása. Bpest, 1876. 15. l.

² Együtt található DU CHESNE: *Historiae Francorum Scriptores* Tom. II-ben. 1636. Lutetiae Parisiorum. — *Annales Francorum*: 17. l. 797. év. *Chagan* siue Vigurro — *Chagan*; 39. l. 796. év. *Chagan* siue Viguro — *Cagan*; 43. l. 805. év. Non multo post *Cappanus* Princeps Vnorum — petens sibi honorem antiquum, quem *Caganus* apud Vnos habere solebat. 57. l. Incerti auctoris: *Vita Caroli Magni*. 796. év: *Cagam*, siue Jugurro; 58. l. *Cagan*, 61. l. 805. év: Non multo post *Cacanus* Princeps Hunorum — *Cacanus* Christianus esset, nomine Theodorus. 78. l. *Vita Caroli Magni* per monachum Coenobii Egolesimensis scripta: 796. év: *Caganum* et Jugurram — — Regibus Auarorum. 81. l. 805. év: Princeps Hunorum *Capcanus*. 82. l. *Capcanus*. 98. l. *Vita Caroli Magni* per EGINARDUM scripta: — contra Auares siue Hunos — testatur vacua omni habitatore Pannonia, & locus, in quo Regia Cogani erat. 252. l. EGINHARDI *Annales de Gestis Caroli Magni Imperatoris*, 805. év: *Cacanus* Christianus nomine Theodorus — — honorem antiquum, quem *Cacanus* apud Hunos habere solebat. 538. l. *Annales Francorum Fuldenses*: 796. év: *Cagan* et Jugurro Principibus Hunorum. 540. l. 805. év: *Capcanus* Princeps Hunorum — — honor antiquus, quem *Caganus* apud Hunos iuxta priscum eorum ritum habere solebat. Ezek közül valamelyiket használhatta e helyt Bonfini s nem

majd magyar királynak. Az okoskodó kiadók elfeledve, hogy egy-két levéllel előbb olvasták csak a *Chacan*, *Cachan* vagy *Chagan* szót, a hibás *Kagá*-t *Chabá*-ra változtatták. A névben tehát feltétlenül töredékünk jár közelebb az eredetihez. BONFINI nyomtatott kiadásainak egy ily hibájára TÓTH Zoltán hívja fel a figyelmet, kimutatva, hogy a BONFINI által minden valószínűség szerint helyesen írt *Singidunum* (= Belgrád) helynevet a másolók vagy kiadók *Segidinum*, *Sigidinum*-ra (Szeged?) torzították.¹

Cikkünk elején említettük, hogy BONFINI kéziratát 1494 és 95-ben hártára tisztázták. JÁNOS nevű scriptor ebbeli szorgalmas munkájáért nemességet is nyert. A XV. század utolsó éveiben pedig már kéri kölcsön a művet a Corvinából. — Töredékünk szép, rendes írása, irásának megállapítható kora, hártájának finomsága, továbbá a többször emlegetett körülmény, hogy a többi, később kiadásra került másolatok sebtében, lopva, csak magánhasználatra készültek, méltán arra a gondolatra vezetnek bennünket, hogy valaha BONFINI nagy műve első tisztázott példányának lapjait képezték. II. ULÁSZLÓRÓL tudjuk, hogy az udvarába kerülő humanistáknak, külföldi követeknek bőkezűen osztogatta a Corvina kincseit. Így, vagy Buda bevétele után, a Corvina végső foszlányaival került-e kódexünk Németországba? — nehéz volna megmondani. Idők folyamán a könyvtáblába ragasztás mentette meg a nagyterjedelmű kódex két levelét s ma már csak parányi töredéke a megrendelő nagy király dicsőségének.

JAKUBOVICH EMIL.

BLONDUS FLAVIUS XV. századi történetírót, kinek *Historiarum ab inclinatione Romanorum libri XXXI. c.* művében a *Cagan* cím szintén hibásan (*Cagaron*) olvasható; v. ö. HELMÁR id. h.

¹ A fekete sereg pusztulása. Hadtört. Közlemények. 1913. 516. l.